

The article deals with scientific approaches to the definition of the term «deviant behavior», examines the social, educational, psychological, educational, social and cultural causes of deviant behavior among adolescents.

Keywords: *the deviant behavior, the delinquent behavior, the additive behavior, the educational neglect, difficult educability.*

УДК 378.15

**В.А. Сапогов, О.В. Акімова
м. Вінниця, Україна**

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАДАЧ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІКИ

Постановка проблеми. Орієнтація на нову парадигму освіти, на нові пріоритети сучасності вимагає спрямовувати підготовку майбутнього вчителя на формування умінь оперувати власними педагогічними знаннями, управляти фаховою інформацією, активно і професійно діяти, швидко приймати рішення у нетипових педагогічних ситуаціях, тобто на формування педагогічних компетентностей, і, перш за все, творчого педагогічного мислення як ключової компетентності майбутнього вчителя. Сутність компетентнісного підходу ми розуміємо як спрямованість навчального процесу на розвиток ключових і предметних компетентностей майбутнього фахівця. Такі характеристики ми формували у студентів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Для нашого дослідження першочергове значення мають дослідження особливостей творчої педагогічної діяльності, які розкриваються у працях Ф. Гоноболіна, В. Загвязинського, І. Зязюна, В. Кан-Каліка, Н. Кузьміної, Н. Нікандрова, Ю. Кулюткіна, М. Поташника, І. Синиці, Р. Скульського, В. Сластьоніна, Г. Сухобської, Р. Шакурова, О. Щербакова та ін. Проблема розвитку творчої особистості вчителя присвячені праці Н. Кічук, Б. Красовського, Л. Лузіної, С. Сисоєвої, П. Шевченка та ін., в яких визначається залежність ефективної педагогічної діяльності від розвитку творчої особистості вчителя.

Мета статті полягає у презентації авторської методики моделювання професійно-педагогічних задач у процесі вивчення педагогіки.

Виклад основного матеріалу. В основу авторської методики вивчення педагогічних дисциплін була покладена узагальнена модель пізнавальної діяльності студента в активному навчанні контекстного типу. У ній моделюється повний цикл мислення – від зародження проблемної ситуації, виникнення пізнавальної мотивації, – до знаходження способів вирішення проблеми і доведення їх доцільності. Логіку цієї моделі можна визначити таким чином: аналіз ситуації; постановка задачі; вирішення задачі; доведення правильності рішення і власної компетентності.

У розробленій методиці в якості експериментальних завдань, які мають проблемні властивості, використовувалися творчі педагогічні задачі. Самостійне вирішення студентом цієї проблеми і є творчим рішенням. Але у процесі підготовки майбутнього вчителя не можна обійтися чисто навчальними задачами, рішення яких не виходить за межі навчальної діяльності студента, вони часто віддаляють студентів від реальної професійної діяльності, а не наближають до неї. Цю проблему ми вирішували за рахунок використання контекстів майбутньої професійної діяльності для створення творчих задач. Вони одночасно були і відтворенням майбутньої учительської діяльності і залишалися елементом навчального процесу. Тобто студент засвоював знання, закріплював уміння і навички у реальному процесі виконання професійних дій.

Контексти професійно-педагогічної діяльності відтворювалися нами також і у проблемному навчанні, де моделювалися не умови передачі та прийому навчальної інформації, а ситуації професійної дії, які вимагали включення мислення студента.

Проблемними ми називали такі ситуації, в яких студент відчував відсутність готового стандарту (алгоритму, правила, способу) їх вирішення і намагався їх знайти. Часто вони задавалися у логічній формі звичайної навчальної задачі, яка містить у своїх умовах деякі протиріччя. Наводимо приклади творчих педагогічних задач, які були використані у нашій технології [1]: **Педагогічні задачі на розширення наявних знань.** 1. *Задачі, які вимагають поєднання педагогічних знань з досвідом.* Вони використовувалися з метою перетворення стихійного алгоритму педагогічної діяльності, який склався у студента – майбутнього вчителя, у процесі власного навчання у школі, у науково-педагогічному підході до вирішення професійних задач. Для цього пропонувалося (у процесі рішення цих задач) керуватися педагогічною теорією і обґрунтувати свої точки зору. Наприклад, завдання з теми лабораторного заняття «Методи навчання»: Відвідайте урок у школі, проведіть спостереження за запропонованою нижче схемою, визначте якими методами навчання користувався вчитель, дайте оцінку доцільності їх вибору й ефективності використання. Схема спостереження й аналізу уроку.

Діяльність учителя	Методи навчання	Діяльність учнів	Оцінка доцільності вибору й ефективності використання методів навчання
--------------------	-----------------	------------------	--

2. *Педагогічні задачі, які вимагають уміння узагальнювати знання, робити висновки [1].* Призначенням задач такого типу ми вважали набуття навичок робити самостійний висновок: на основі вивчення теоретичного матеріалу за умови вміння зробити самостійний висновок і репрезентацію його як маленького відкриття студента. Наприклад, задача у формі дискусійного питання за темою «Мета виховання»: Чи можна виховувати не знаючи мети виховання? Як Ви вважаєте, хто визначає цілі виховання? Яка мета виховання, на Ваш погляд, найбільш актуальна: вільна, незалежна особистість; добра, хороша людина; гуманна, чесна і демократична людина; всебічно розвинена особистість; патріот Батьківщини, надійний товариш; гарний працівник; людина, здібності якої всебічно розвинені.

3. *Педагогічні задачі на обґрунтування власної точки зору [1]* використовувалися з метою моделювання процесу розвитку творчого мислення у процесі розв'язання задачі у формі колективного обговорення, важливим моментом якого було створення середовища активної пізнавальної діяльності. Результатом колективної діяльності було обґрунтування кожним студентом власної точки зору. Наприклад, задачі у формі дискусійного питання для семінарського заняття з теми «Сутність процесу навчання»: «У сучасних дослідженнях існують різні підходи до розуміння сутності процесу навчання. Один із них полягає у тому, що сутність навчання характеризується як передача соціального досвіду підростаючим поколінням, тобто полягає у тому, щоб організувати процес засвоєння школярами знань, умінь і навичок. Інший підхід полягає у тому, що процес навчання зводиться до традиційно складених етапів засвоєння знань на уроці. Згідно з цими поглядами сутність навчання полягає у тому, щоб дотримуватися послідовності етапів засвоєння знань та організувати відповідні цим етапам види діяльності. Наприклад, на етапі сприйняття потрібно правильно визначити навчальну задачу та вміло керувати увагою учня, на етапі закріплення підібрати систему вправ, практичних та самостійних робіт та ін. Тобто етапи навчання визначають його сутність, а сутність навчання полягає у тому, щоб наслідувати ці етапи засвоєння знань. Згідно з третьою точкою зору, рушійною силою процесу навчання є протиріччя між пізнавальною навчальною задачею і рівнем розвитку учня». У чому ж полягає сутність процесу навчання?

4. *Педагогічні задачі світоглядного характеру [1]* використовувалися нами з метою усвідомлення студентами процесу зміни освітніх парадигм, інтеграції у світовий освітній простір, і співвідношення їх з реальним педагогічним процесом. Студентам пропонувалося висловлювати власні думки стосовно нових підходів у навчанні та вихованні у процесі рішення задач, робити загальний висновок, давати оцінку існуючим нововведенням. Наприклад, задача у формі дискусійного питання: «Всебічний розвиток особистості –

складний процес, який вимагає вивчення і вирішення багатьох методологічних та наукових проблем. Нині у період інтеграції вітчизняної освіти в європейський простір, оновлюються дискусії з приводу визначення змісту поняття «всебічний розвиток особистості». У наявній літературі можна визначити декілька підходів цього питання. У першому з них усебічність розвитку особистості ототожнюється з професійною універсальністю, із всебічною функціональністю людини, здатністю легко адаптуватися до нових вимог суспільства. У другому підході проблема всебічного розвитку особистості зводиться до різнобічності духовного розвитку, засвоєння людиною у процесі освіти різнобічних наукових відомостей, тобто всебічність розвитку ототожнюється з процесом засвоєння інформації, накопичення знань, підвищення освітнього рівня. Третій підхід під усебічним розвитком особистості розуміє такий розвиток людини, коли її здібності використовуються і розвиваються суспільством, тобто людина здатна до самовизначення та самореалізації у суспільстві. Яка ж гармонійна людина, яким має бути всебічний розвиток особистості в наш суперечливий час суспільних змін та інтеграції в світовий освітній простір?»

5. Педагогічні задачі, які вимагали розуміння сутності педагогічних понять та категорій [1], були призначені нами для оволодіння студентами науковою термінологією і розуміння змісту та сутності кожного наукового поняття. Студентам пропонувалося не тільки дізнатися сутність поняття, підходу, парадигми або моделі навчання або виховання, але й вибрати ту точку зору, той підхід, який був би найбільш переконливим. Вирішення студентами цього типу задач сприяло розвитку ініціативи, самостійності, гнучкості та критичності мислення, розуміння можливості мати власну точку зору з будь-якого педагогічного питання, але за умови глибокого його розуміння і обґрунтування свого вибору. Наприклад, задача у формі дискусійного питання за темою «Сутність процесу навчання»: «В останні роки в педагогічній науці все частіше можна почути думку про те, що учень, подібно вченому, в процесі навчання відкриває певні закономірності науки, але тільки для себе суб'єктивно. То ж коли він вивчає новий матеріал, то для нього це дійсно нове. Чи є процес навчання процесом наукового пізнання?»

Педагогічні задачі, які вимагають поетапного вирішення педагогічної ситуації [1]: її пояснення, передбачення результату і планування самої педагогічної дії, використовувалися з метою розвитку творчого мислення у процесі визначення бажаного результату, пов'язаного з новою якістю у поведінці вихованців; аналіз мотивів вчинку, який складає зміст задачі; урахування стану вихованця; розрахунок дій учителя. Наприклад, розробити план-конспект етичної бесіди, розрахований на учнів закріпленого класу. При виборі теми етичної бесіди слід керуватися загальними завданнями виховання, своєрідністю колективу учнів, особливостями віку та ін. Важливо, щоб бесіда торкалася тих питань, які дійсно хвилюють дітей і потребують пояснення.

Педагогічні задачі, засновані на організації навчально-виховної діяльності з учнями, передбачали [1]: 1. Педагогічні задачі, пов'язані з підготовкою методичних матеріалів та організацією навчальної діяльності учнів ми використовували для вирішення таких навчальних цілей: розвиток творчого мислення студентів під час вироблення уміння відбору навчального матеріалу, його дидактичної обробки, побудови системи, визначення форм і способів його подачі та ін. Наприклад, педагогічна задача для лабораторного заняття з педагогіки з теми «Методи навчання»: підготувати фрагмент уроку (письмово) – виклад нового матеріалу однієї з тем навчальної програми за своїм предметом, використовуючи при цьому різні методи навчання. Під час підготовки фрагменту уроку мати мету максимальної активізації пізнавальної діяльності школярів. Тему уроку і клас слід обрати самостійно. Під час розробки фрагменту уроку необхідно використати навчальну програму з предмету, відповідний підручник, а також додаткову літературу, яку слід обрати самостійно. Успішному виконанню цього завдання буде сприяти знайомство з різними типами проблемних ситуацій, загальних для всіх предметів. Аналіз фрагментів уроків проходить у вигляді конкурсу на кращу роботу. В аналізі та оцінці беруть участь студенти. При аналізі враховується: уміння мотивувати вивчення теми, визначати мету та основні завдання; уміння викликати та

підтримувати пізнавальний інтерес до визначеної теми; дотримання принципів науковості, систематичності, логічності та доступності викладу навчального матеріалу; уміння формулювати та ставити питання, враховуючи особливості клас; уміння ефективно підбирати методи навчання; мовна культура (впевненість, переконливість, емоційність, регулювання темпу викладу в залежності від поставлених задач, доступність);

2. Педагогічні задачі, які вимагають уміння використовувати форми і методи навчальної діяльності учнів[1] використовувалися з метою набуття навичок творчої організації дидактичної взаємодії учителя та учнів на уроці. Проілюструємо їх пакетом індивідуальних завдань студентам на лабораторному занятті з теми «Методи навчання», які виконуються на основі роботи зі шкільними підручниками за спеціальністю студентів:

– побудуйте виклад матеріалу підручника, використовуючи різні методи навчання; доведіть доцільність використання цих методів у конкретному випадку;

– зі змісту даного параграфу підручника відберіть інформацію для розповіді вчителя і для самостійного читання учнів; побудуйте навчальний матеріал так, щоб у викладі вчителя була поставлена проблема, а рішення її учні знайшли у підручнику;

– з метою активізації пізнавальної діяльності учнів продумайте використання цікавих моментів у викладенні теми (постановка питання у формі цікавої розповіді, історичного факту та ін.);

– з метою формування позитивних мотивів навчальної діяльності школярів вкажіть на важливості даного матеріалу для подальших етапів навчання, професійної діяльності або життя у суспільстві;

– підготуйте виклад нового матеріалу за запропонованою темою із використанням опорного конспекту (логічної схеми, малюнка та ін.);

– під час підготовки викладу нового матеріалу теми використайте можливі внутрішньо-предметні та міжпредметні зв'язки та інтеграцію знань;

– використайте у процесі викладу нового матеріалу запропонованої теми самостійну роботу з підручником;

– з метою активізації пізнавальної діяльності учнів продумайте застосування наочності, технічних засобів навчання під час підготовки викладу матеріалу підручника;

– побудуйте виклад матеріалу індуктивним або дедуктивним методом в залежності від змісту даного параграфу; доведіть доцільність вибору;

– використайте у процесі викладу матеріалу підручника метод евристичної бесіди;

– при викладі матеріалу параграфу використайте прийоми, спрямовані на підвищення стимулюючого впливу змісту навчання. Наприклад, ситуації новизни, актуальності, наближення змісту до важливих відкриттів у науці, до досягнень сучасної культури, мистецтва, літератури, міжнародного життя та ін.;

– використайте у процесі викладу матеріалу метод пізнавальних ігор, як цінний метод формування інтересу до навчання. Наприклад, гра-подорож, гра типу вікторини та ін.;

– використайте при викладі матеріалу створення ситуації успіху в навчанні, як дійовий прийом стимулювання інтересу до нього. З цією метою можна запропонувати, наприклад, спеціальні подвійні завдання, одне з яких повністю доступно для учня і створює базу для наступних зусиль з вирішення більш складних завдань; картки-консультації, плани відповідей та ін.

3. Педагогічні задачі на формування умінь аналізу навчально-виховного процесу [1] студентів використовувалися для розвитку критичного мислення та аналітичної складової творчого мислення. Наприклад, практичні завдання з педагогіки: проаналізуйте відвіданий у школі урок за схемою:

Протокол уроку	Аналіз уроку
Тема уроку Мета	Чи була визначена мета, поінформовані учні про мету та завдання уроку.
Опитування	Форми та методи опитування, їх доцільність по відношенню до мети

	опитування, забезпечення його навчального характеру.
Вивчення нового матеріалу	Визначення завдань вивчення теми; засоби формування пізнавальної мотивації, інтересу до теми; додержання принципів науковості, систематичності, доступності змісту та ін.; чіткість, лаконічність; доцільність використаних методів для розвитку мислення.
Закріплення нового матеріалу	Логічність обраних форм і методів закріплення, їх відповідність завданням розвитку та виховання учнів; визначення типових помилок, підведення підсумків.
Повідомлення домашнього завдання	Аналіз оптимальності, об'єму та складності домашнього завдання; засоби підвищення інтересу до нього; наявність індивідуалізації та диференціації домашнього завдання.
Підсумкова оцінка уроку	Тип, структура уроку; оцінка його основних елементів; оцінка змісту; оптимальність обраних методів на етапах уроку; доцільність форм роботи на уроці, забезпечення диференціації; стиль спілкування; виконання мети та завдань уроку.

4. Педагогічні задачі, які передбачають уміння моделювати ситуації процесу навчання та виховання [1], вони пов'язані з розвитком творчого мислення у процесі ділової гри, яка відображає контекст професійної діяльності майбутнього вчителя. Наприклад, практичні завдання для лабораторного заняття з педагогіки:

– розробити фрагмент уроку (перевірка знань, умінь та навичок учнів) однієї з тем навчального предмету та провести його в своїй групі. Під час підготовки використайте навчальну програму з предмету та відповідний підручник. Почати роботу слід з освітлення мети опитування (перехід до нової теми, перевірка знань, тематичний контроль та ін.). Далі, виходячи зі змісту матеріалу, продумайте різні форми і методи перевірки знань, умінь та навичок. При аналізі роботи враховуйте: вміння визначити мету опитування; доцільність вибору форм та методів перевірки знань, умінь і навичок; уміння активізувати пізнавальну діяльність школярів під час опитування; уміння чітко, коротко та ясно формулювати питання; уміння залучити більшість учнів у роботу;

– підготувати п'ятихвилинний виступ перед старшокласниками на етичну тему (виберіть самостійно), використовуючи метод переконування. Виступ має бути лаконічним, переконливим, з яскравими позитивними прикладами, цитатами з художніх творів, віршованими вставками, логічно та послідовно має бути доведена головна думка виступу. При цьому слід уникати повчання.

Таким чином, нами було визначено призначення основних видів творчих педагогічних задач, але моделювання творчого мислення у навчальному процесі потребувало розробки методики рішення педагогічних задач. Методика використаних нами творчих задач включала, перш за все, два види методів: логічні методи рішення творчих педагогічних задач та евристичні методи рішення творчих педагогічних задач, виділені нами за ознакою домінування логічних або евристичних (інтуїтивних) процедур і відповідних до них правил діяльності. А саме: у логічних методах рішення творчих педагогічних задач переважають логічні правила аналізу, порівняння, узагальнення, класифікації, індукції, дедукції та ін.; в евристичних методах рішення творчих педагогічних задач домінують евристичні, тобто інтуїтивні процедури. Окремою групою методів рішення творчих педагогічних задач ми вважали проблемні методи та креативні методи.

Визначимо розроблені нами загальні принципи рішення творчих педагогічних задач, стосовно всіх груп використаних методів:

1. Неможливість вирішення творчої педагогічної задачі за шаблоном, тому підготовка студентів до прийняття такого рішення має бути зорієнтована на вироблення власного ставлення до шаблонного прикладу, як методу, який найчастіше використовується у практиці навчання, як традиційній схемі шаблонного рішення. Досвід роботи з шаблонними задачами, який був набутий нами у процесі експерименту, доводить неможливість використання його у процесі рішення творчих задач, ми використовували його в якості матеріалу для аналізу існуючої практики.

2. Процес рішення творчої педагогічної задачі може бути більш продуктивним за умови набуття студентом досвіду представлення і пояснення педагогічної задачі, а також використання викладачем спрямовуючих запитань. Результати експериментальної роботи довели доцільність обов'язкового самостійного пояснення студентами сутності творчої педагогічної задачі і тренування у представленні проблеми, а також переконливого доведення її рішення.

3. Для продуктивного вирішення творчих задач важливим є створення відповідного дидактичного середовища, в якому викладачі і студенти вирішують задачі разом. Ми використовували для цього принцип спільної продуктивної діяльності (СПД) викладача та студентів, основним елементом якої було застосування закріпленого пояснення, в якому ми використовували консультативну допомогу студентам з боку викладача з метою активізації і використання залишкових знань.

4. Результати рішення творчої педагогічної задачі значно покращуються у процесі використання групових форм навчальної роботи. У процесі експерименту було підтверджено відомий у науці факт, що продуктивне спілкування студентів один з одним та з групою студентів позитивно впливає на процес прийняття творчого рішення, ми розширили цей принцип стосовно вирішення майбутніми педагогами творчих педагогічних задач.

5. Підготовка студентів (майбутніх педагогів) до вирішення творчих педагогічних задач обов'язково включає формування пізнавально-творчої мотивації та відповідно високої інтелектуально-компетентнісної підготовки.

Висновок. Таким чином, нами було визначено призначення основних видів творчих педагогічних задач, але моделювання творчого мислення у навчальному процесі потребувало розробки методики рішення педагогічних задач. Методика використаних нами творчих задач включала, перш за все, два види методів: логічні методи рішення творчих педагогічних задач та евристичні методи рішення творчих педагогічних задач, виділені нами за ознакою домінування логічних або евристичних (інтуїтивних) процедур і відповідних до них правил діяльності. А саме: у логічних методах рішення творчих педагогічних задач переважають логічні правила аналізу, порівняння, узагальнення, класифікації, індукції, дедукції та ін.; в евристичних методах рішення творчих педагогічних задач домінують евристичні, тобто інтуїтивні процедури. Окремою групою методів рішення творчих педагогічних задач ми вважали проблемні методи та креативні методи.

Література:

1. Левина М. М. Технологии профессионального педагогического образования : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. М. Левина. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 272 с.

У статті презентується авторська методика моделювання професійно-педагогічних задач у процесі вивчення педагогіки.

Ключові слова: методика моделювання, професійно-педагогічні задачі, авторська методика.

В статті презентується авторська методика моделювання професійно-педагогічних задач в процесі вивчення педагогіки.

In this paper the author's procedure of modeling vocational and educational tasks while studying pedagogics is presented.

Keywords: modeling, vocational and educational tasks, procedure.